

Eugeniusz Szymik

Uniwersytet Śląski
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej
i Pedagogiki Mediów
eugeniusz.szymik@us.edu.pl

Marian Uherek

Zakład Gospodarki Mieszkaniowej
Czerwionka-Leszczyzny
muherek@poczta.onet.pl

PRZESTRZEŃ SPOŁECZNA MIESZKAŃCÓW MIASTA CZERWIONKA-LESZCZYNY (NA PRZYKŁADZIE REWITALIZOWANEGO OSIEDLA PATRONACKIEGO „FAMILOKI”)

Streszczenie: Artykuł przybliży czytelnikowi zagadnienie dotyczące kształtowania przestrzeni społecznej mieszkańców miasta Czerwionka-Leszczyzny, w związku z prowadzoną rewitalizacją. Część teoretyczna dokonuje charakterystyki Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyzny, zapoznaje m.in. z historią, strukturą społeczną mieszkańców jednej z jego dzielnic – osiedla „Familoiki” oraz prezentuje projekt rewitalizacji patronackiego osiedla robotniczego jako skutecznego instrumentu przekształcania przestrzeni publicznej. Część praktyczna prezentuje opis zachowań społecznych mieszkańców osiedla „Familoiki”. Badania uwzględniają oczekiwania mieszkańców w różnych przedziałach wiekowych (inne są potrzeby młodzieży, osób w wieku średnim, a inne – ludzi starszych). Wnioski sformułowane zostały na podstawie badania metodą sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem techniki ankiety.

Słowa kluczowe: Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyzny, osiedle „Familoiki”, rewitalizacja, przestrzeń społeczna mieszkańców, badania sondażowe.

JEL Classification: R11.

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza przestrzeni społecznej mieszkańców miasta Czerwionka-Leszczyzny. W mieście Czerwionka-Leszczyzny znajdują się cenne obiekty poprzemysłowe związane z historią przemysłu hutniczego i gór-

nictwa, które w wieku XIX i na początku XX w. były podstawą rozwoju całego miasta.

Rewitalizacja osiedla „Familoiki”, prowadzona przez Gminę i Miasto Czerwionka-Leszczyny, ma na celu ochronę dziedzictwa, odnowienie i poszerzenie więzi społecznych oraz integrację mieszkańców. Duży nacisk kładziony jest na autentyczność miejsca. Warto dodać, iż 80 zrewitalizowanych budynków mieszkalnych zostało wpisanych do rejestru zabytków.

1. Charakterystyka Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny

Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyny [Senska (red.), 1993; Ratajczak (red.), br.] położona jest w powiecie rybnickim, w południowo-zachodniej części województwa śląskiego, w obrębie Płaskowyżu Rybnickiego i Wyżyny Katowickiej. Pod względem geomorfologicznym obszar ten należy do Kotliny Raciborsko-Oświęcimskiej, gdzie znajduje się najwyższe wzniesienie: góra Ramza (324 m n.p.m.).

Terytorium Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny usytuowane jest w dorzeczu Odry. Główna rzeka – Bierawka, prawy dopływ Odry, bierze swój początek w sąsiednim mieście – Orzeszu. Ponadto przez teren przepływają: Jordanek i Potok Leszczyński.

Według danych Urzędu Gminy i Miasta z końca 2014 r. liczba mieszkańców wyniosła 41 893 osoby. Gęstość zaludnienia jest zróżnicowana – zdecydowanie największa jest w Leszczynach i w Czerwionce, w których dominuje zabudowa blokowa, natomiast dużo mniejsza jest w pozostałych dzielnicach i sołectwach, w których przeważa zabudowa jednorodzinna.

Miasto Czerwionka-Leszczyny tworzą cztery dzielnice: Czerwionka, Leszczyny, Czuchów, Dębieńsko. Gmina obejmuje ponadto sześć sołectw: Bełk, Książenice, Przegędzę, Palowice, Stanowice, Szczekowice. Miasto i Gmina zajmują obszar 115 km² (11 563 ha), z czego ponad 51 km² stanowią użytki rolne w klasach od V do VI, zaś ok. 40 km² lasy.

Do bogactw naturalnych regionu należą: węgiel kamienny, sól kamienna (zalegająca w trójkącie: Orzesze – Żory – Czerwionka) oraz eksploatowany w rejonie sołectw Szczekowice i Palowice piasek budowlany.

Miasto Czerwionka-Leszczyny jako jednostka administracyjna graniczy z miastami: Rybnik, Knurów, Orzesze, Żory oraz z gminami: Pilchowice, Gierałtówice i Ornontowice.

2. Przestrzeń społeczna – próba zdefiniowania

W Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym pojawia się definicja obszaru przestrzeni publicznej. Twórcy ustawy określają ją jako: „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy” [Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, 2003].

Autorzy literatury z zakresu urbanistyki wyróżniają trzy kategorie przestrzeni miejskiej, którą Krzysztof Bierwiazonek definiuje jako „obszar w mieście, który jest dostępny, przyciągający, umożliwiający konfrontację z innymi użytkownikami miasta, estetyczny, w którym ludzie chcą się spotykać, działać i czują się bezpiecznie” [Bierwiazonek, 2016, s. 42].

Pierwszą z kategorii jest przestrzeń publiczna, na którą składają się: ulice, place czy parki. Drugą kategorię stanowi przestrzeń prywatna, trzecią – przestrzeń półpubliczna, zwana inaczej przestrzenią sąsiedzką, półprywatną czy przestrzenią społeczną. Ta ostatnia stanowi przedmiot naszego zainteresowania, gdyż odnosi się do przestrzeni zamieszkiwanej przez grupę społeczną. Mamy tu do czynienia z bezpośrednim sąsiedztwem domów mieszkalnych. Mogą to być wnętrza podwórek czy wnętrza dziedzińców (w przypadku zabudowy osiedlowej).

Przestrzeń, żeby można było określić mianem społecznej, powinna spełniać między innymi takie kryteria, jak: być wytwarzana w procesie zbiorowym, posiadać określone znaczenie dla grupy zamieszkujących ją ludzi oraz odwoływać się do kultury lokalnej.

3. Specyfika osiedla „Familoki”

3.1. Historia osiedla

W 1853 r. Wilhelm Schneider uruchomił na terenie dzisiejszej Czerwionki kopalnię pod nazwą „Dubensko” [Dyba i Warczok, 1988, s. 62]. Po wybudowaniu kopalni zaczęły powstawać budynki mieszkalne dla pracującej w niej załogi, zwane popularnie familokami. W *Słowniku gwar śląskich* familok definiowany jest jako „czynszowy dom wielorodzinny w osiedlach górniczych (robotniczych)” [Podgórcy, 2008, s. 81]. Najstarszy familok znajduje się przy obecnej ul. Furgoła 5 i pochodzi z 1873 r. Kolejne familoki wybudowano już w XX w. przy ulicach Kościuszki (1900 r.), 3 Maja (1900-1901), Głowackiego (1902 r.)

i Furgoła 41 (1903 r.). Budowę osiedla, zwanego dzisiaj „Familołkami”, rozpoczęto w roku 1903, a zakończono w 1916 r. Kolejno powstawały budynki przy ulicach: Słowackiego (1903-1904), Hallera (1906-1907), Kombatantów (1908 r.), Mickiewicza (1909-1910), Wolności (1912-1916) i Szkolnej (1914 r.).

Po zakończeniu budowy osiedle robotnicze zostało podzielone na dwie części:

- **Osiedle zwyczajowo nazywane „Stara Kolonia”**, które jest pierwszym osiedlem robotniczym wybudowanym na terenie Czerwionki. Rok rozpoczęcia budowy to 1897. Osiedle założone na podstawie dwurzędowego układu zabudowy. Nie jest objęte wpisem do rejestru zabytków, natomiast znajduje się w strefie konserwatorskiej i zamknięte jest w kwartale ulic Głowackiego i Kościuszki.
- **Osiedle „Familołki”** jako osiedle patronackie kopalni „Dębieńsko”. Jest to unikatowe osiedle w skali całego kraju. Jego budowę rozpoczęto w 1900 r. według założenia miasta ogrodu. Całość zaplanowana jest na podstawie prostokątnej siatki ulic, natomiast budynki – mimo jednorodności w cechach ogólnych – mają bogatą dekorację architektoniczną i zróżnicowane detale (nie ma dwóch identycznych budynków). Wszystkie budynki, jak i cały układ urbanistyczny, objęte są nadzorem konserwatora zabytków.

Abb. 119. Kolonie der Dubenskogrube. Sechsfamilienhäuser. (Vergl. Abb. 122.)

Fot. 1. Pocztaówka z Osiedla Patronackiego Kopalni Węgla Kamiennego Dębieńsko – ul. Hallera – archiwum kopalni „Dębieńsko”

Źródło: Ratajczak i Zarzycka [2015, s. 24].

Niezależnie od wybudowania osiedla patronackiego już w trakcie jego budowy postawiono 2 sypialne dla nieżonatych i 4 budynki urzędnicze. W następnych latach postawiono kolejne 2 domy noclegowe. W sumie znajdowało się w nich 580 miejsc sypialnych. Ponadto wybudowano osobny budynek, w którym znalazły się: pralnia, suszarnia, magiel, łaźnia oraz 6 pieców do wypieku chleba. W roku szkolnym 1915/1916 na potrzeby mieszkańców oddano do użytku szkołę. Ostatnie budynki powstały już na obrzeżach Czerwionki, przy ul. Kopalnia-nej (1915-1916), Rybnickiej w 1920 r. oraz na Szybie Zachodnim w 1928 r. Jednak budowa zarówno domów noclegowych, jak i budynków urzędniczych i familoków na obrzeżach miasta nie miała wpływu na dalszy rozwój i funkcjonowanie osiedla „Familoki”. Na rys. 1 przedstawiono historyczny plan osiedla patronackiego.

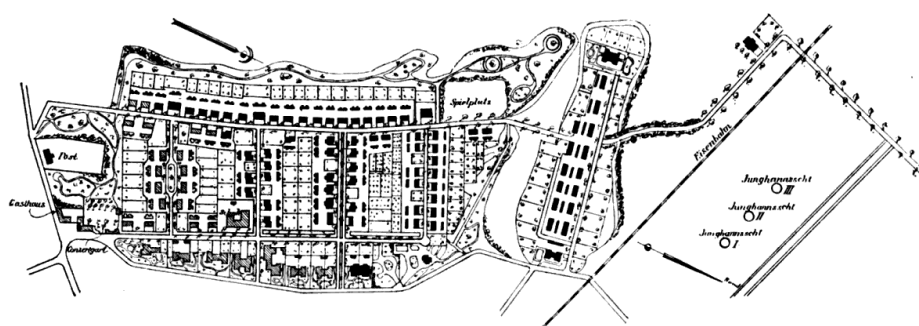

Abb. 117. Kolonie der Dubenskogrube bei Czerwionka. Lageplan.
Maßstab ungefähr 1 : 10 000.

Rys. 1. Historyczny plan osiedla patronackiego – archiwum kopalni „Dębieńsko”

Źródło: Allgemeinen Deutschen Bergmannstage [1913, s. 108].

Od momentu wybudowania do chwili zamknięcia kopalni „Dębieńsko”, którą w 2000 r. postawiono w stan likwidacji, osiedle związane było z tym zakładem pracy. Cały kompleks projektował mistrz budowlany Stork z Czerwionki, etatowo pracujący dla koncernu. Mówi się, iż osiedle zostało zaprojektowane na podstawie teorii „miasta ogrodu” – brytyjskiego planisty i urbanisty Ebenezera Howarda. Dodatkowo projektowane budynki odzwierciedlały panujące w tym czasie stosunki społeczne, tzn. dyrektor KWK „Dębieńsko” posiadał własną willę, kawalerowie mieszkali w specjalnie zaprojektowanych domach, żonaci górnicy – w familokach robotniczych o powierzchni mieszkania ok. 50 m², natomiast robotnicy o wyższych kwalifikacjach i pracownicy dozoru w familokach przeznaczonych wyłącznie dla tej grupy zawodowej, gdzie powierzchnia mieszkania sięgała nawet do 160 m².

W trakcie swojej historii osiedle podlegało wielu przekształceniom, lecz nie został wyburzony żaden budynek oraz zachowano pierwotną siatkę ulic. W 1999 r. osiedle, należące niegdyś do kopalni „Dębieńsko”, w całości zostało przekazane Skarbowi Państwa. Następnie Skarb Państwa w akcie darowizny powierzył osiedle Gminie i Miastu Czerwionka-Leszczyny. Obecnie osiedle zarządzane jest przez Zakład Gospodarki Mieszkaniowej, który jest zakładem budżetowym miasta powołanym do zarządzania budynkami mieszkalnymi.

3.2. Opis osiedla z uwzględnieniem jego wartości architektonicznej

„Familoki” – zabytkowy zespół zabudowy robotniczej położony jest w południowo-zachodniej części śródmieścia dzielnicy miejskiej Czerwionka przy ulicach: Wolności, Słowackiego, Gen. Hallera, Kombatantów, Mickiewicza i Szkolnej. Zespół obejmuje budynki mieszkalne, budynki użyteczności publicznej oraz budynki handlowo-usługowe.

Fot. 2. Widok ulicy Wolności (G. Gola; Archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej)

Zespół zabudowy robotniczej dawnej kopalni „Dębieńsko” w Czerwionce-Leszczynach jest jednym z cenniejszych na Górnym Śląsku zabytków urbanistyki i architektury miejskiej. Powstał w latach 1899-1916 wraz z rozwojem

i rozbudową kopalni. Jako dobro kultury został wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1550/95 i podlega ochronie prawnej. W szczególności obejmuje ona:

- układ planu osiedla,
- zabudowę mieszkaniową i usługową,
- układ zieleni obsadzenia ulic.

Przestrzeń objęta ochroną prawną posiada powierzchnię 15 ha. Składa się z 84 budynków mieszkalnych, wielorodzinnych 4-, 6-, 8-mieszkaniowych i szkół, murowanych z cegły, krytych dachówką ceramiczną.

Budynki posiadają ciekawą, zróżnicowaną formę i architekturę. Na terenie osiedla występuje 41 typów budynków (na ul. Słowackiego 3 typy, na ul. Hallera 7 typów, na ul. Kombatantów 6 typów, na ul. Mickiewicza 5 typów, na ulicy Wolności 20 typów). Dodatkowo budynki zgrupowane w jednym typie architektonicznym różnią się między sobą szczegółami elewacji. Nie ma na całym osiedlu dwóch budynków identycznych (jedynie dwa budynki na terenie całego osiedla stanowią lustrzane odbicie). Mimo takiego zróżnicowania osiedle stanowi jednolity, zwarty zespół architektoniczny.

O ile w trakcie eksploatacji układ urbanistyczny i poszczególne budynki nie uległy zmianie, dużym przeobrażeniem zostało poddane otoczenie budynków. Zlikwidowane zostały prawie całkowicie obiekty gospodarcze oraz ogródki przydomowe. Zniknęły również ogrodzenia pomiędzy poszczególnymi budynkami. W ich miejsce pojawiły się różnego rodzaju zielone skwery i trawniki, a także niewielkie budowle (garaże, wiaty itp.). Wybudowano także nowe obiekty kubaturowe.

Drogi zostały pokryte nawierzchnią asfaltową, a chodniki współczesnymi płytami chodnikowymi. Na terenie osiedla istnieją liczne drzewa i krzewy. Ciekawostką jest, że każda ulica obsadzona jest innym gatunkiem drzew.

3.3. Współczesne funkcjonowanie osiedla

Współczesne osiedle „Familoiki” jest typowym osiedlem mieszkalnym. Poza kilkoma wspólnotami mieszkaniowymi, 90% budynków jest własnością Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny. Są one zasiedlone przez rodziny z listy osób uprawnionych, na podstawie uchwały Rady Miasta. Niejednokrotnie ta sama rodzina zasiedla swoje mieszkanie od kilkudziesięciu lat. Dzięki temu na terenie osiedla zachowały się niektóre lokalne i górnicze tradycje. Osiedle jest obecnie dobrze funkcjonującym organizmem miejskim. Na jego terenie znajdują się podstawowe, niezbędne do funkcjonowania mieszkańców obiekty publiczne, takie jak: szkoła, przedszkole i dom kultury. W bezpośredniej odległości od osiedla znajduje się dodatkowo: przychodnia zdrowia, basen oraz obiekty handlowe.

Niestety, w trakcie ponad stuletniej eksploatacji następowała również degradacja obszaru zabytkowego osiedla patronackiego poprzez zaburzenie pierwotnej funkcji osiedla mieszkaniowego oraz nastąpiła dodatkowo utrata wartości społecznych, edukacyjnych i kulturowych. W rezultacie spowodowało to zanik na terenie osiedla charakterystycznych cech i funkcji miejskich, a także wykluczenie społeczne mieszkańców. W przygotowanym przez Gminę i Miasto Czerwionka-Leszczyny studium rewitalizacji zabytkowego zespołu kolonii robotniczej kopalni „Dębieńsko” wskazano wartości kulturowe i przyrodnicze osiedla oraz sformułowano wnioski konserwatorskie (rys. 2).

Rys. 2. Studium rewitalizacji zabytkowego zespołu zabudowy robotniczej kopalni Dębieńsko. Plansza – wartości kulturowe i przyrodnicze (archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej)

Na podstawie opracowanego studium przyjęto, że rewitalizacja jako kompleksowe działanie zarówno w sferze infrastrukturalnej, jak i na poziomie społecznym jest jedyną metodą, która może doprowadzić do przełamania stagnacji kulturowej i społecznej na obszarze osiedla „Familoiki” w Czerwionce-Leszczynach. Właściciel osiedla, czyli Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyny, przystąpił do realizacji projektu rewitalizacyjnego pod nazwą Rewitalizacja zabytkowego osiedla patronackiego kopalni „Dębieńsko” w Czerwionce-Leszczynach.

4. Rewitalizacja osiedla „Familoiki”

4.1. Cel rewitalizacji

Głównym celem dotychczas przeprowadzonej rewitalizacji, zdefiniowanej w książce *Rewitalizacja społeczna od aktywizacji do rozwoju lokalnego* jako działania skupione na ożywieniu zdegradowanych przestrzeni miast, np. poprzemysłowych, mające za zadanie znalezienie dla nich nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym obszary zmieniają swoją funkcję [Skrzypczak, 2011, s. 5], jest przywrócenie zabytkowemu osiedlu patronackiemu kopalni „Dębieńsko” należytej funkcji śródmiejskiej w skali miasta i regionu, a także restytucja walorów rekreacyjnych, turystycznych, edukacyjnych, społecznych i kulturowych całej dzielnicy.

Zrealizowanie wszystkich prac dostrzegalne jest obecnie w trzech płaszczyznach:

- infrastrukturalnej (przestrzennej),
- społecznej,
- kulturalnej.

Cele szczegółowe całej inwestycji określono w następujący sposób:

1. Przekształcenie funkcjonalnych elementów osiedla na rzecz kultury, rekreacji, edukacji i turystyki.
2. Uzyskanie efektu ekologicznego i estetycznego na całym osiedlu.
3. Dostosowanie obiektów towarzyszących zabytkom do charakteru otaczającej zabudowy.
4. Zachowanie i wyeksponowanie wartości kulturowych i turystycznych osiedla.
5. Zaspokojenie potrzeb i ambicji mieszkańców poprzez konieczne, zgodne z duchem czasu, zmiany organizacji życia na osiedlu.
6. Aktywizacja społeczna zdegradowanych obszarów i podnoszenie atrakcyjności stref rozwojowych na osiedlu i w całej dzielnicy.
7. Wzrost jakości życia społeczności zamieszkującej osiedle „Familoiki”.

8. Zwiększenie jakości i dostępności obiektów publicznych Czerwionki.
9. Stworzenie możliwości aktywnego wypoczynku i spędzania czasu wolnego mieszkańców osiedla.
10. Stworzenie miejsca do organizacji przedsięwzięć ukierunkowanych na przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym na osiedlu.
11. Zahamowanie procesu suburbanizacji.
12. Promowanie odpowiednich zachowań społecznych i przeciwdziałanie patologii.

W trakcie przygotowań do rewitalizacji korzystano z programów Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny, takich jak: Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Czerwionka Leszczyny na lata 2014-2120 oraz Program Gospodarowania Zasobem Mieszkaniowym Gminy i Miasta Czerwionka-Leszczyny na lata 2013-2017.

Realizacja projektu jest spójna również z celem głównym Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007-2013, którym jest stymulowanie dynamicznego rozwoju, przy wzmocnieniu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej regionu.

Fot. 3. Budynek przy ulicy Głowackiego 6, przed i po rewitalizacji (G. Gola; archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

4.2. Zakres prac rewitalizacyjnych na osiedlu

Zakres robót związanych z rewitalizacją obejmował bardzo wiele zróżnicowanych zagadnień. Były to zarówno prace budowlane, jak i prace związane z projektowaniem, urządzeniem zieleni i organizacją ruchu pojazdów na terenie osiedla. Wiele elementów infrastruktury wymagało rozbiórki, były również obiekty, które trzeba było od nowa zaprojektować i wybudować.

W wyniku wszystkich przeprowadzonych działań rewitalizacyjnych wykonano następujący zakres czynności:

1. Jako najważniejszy element rewitalizacji zaprojektowano i wykonano w centrum osiedla plac rekreacyjno-wypoczynkowy. Plac ten znajdować się będzie bezpośrednio przy głównym ciągu pieszo-jezdnym i stanowi „minirynek” (którego miasto nie posiada), z możliwością organizowania imprez. W centrum placu usytuowana jest fontanna w formie logo miasta, którym jest stylizowany kryształ diamentu. Oprócz fontanny plac urozmaicony jest elementami małej architektury, takimi jak: ławki wolnostojące, ławki wokół pni drzew, kosze na śmieci, gazony kwiatowe, plansza do gry w szachy lub warcaby. Plac ma wielkość (nie wliczając ciągu pieszo-jezdnego) około 45 m x 64 m i oprócz stałych elementów znajduje się na nim miejsce dla postawienia sceny, którą wykorzystuje się w trakcie koncertów i festynów miejskich.
2. Przebudowano ulicę Szkolną, tworząc pieszą promenadę łączącą minirynek z pozostałymi ulicami osiedla.
3. Wykonano roboty drogowe przy rewitalizacji dróg wewnętrznych, istniejących (ul. Gen. Hallera, Kombatantów) wraz z remontem istniejących chodników.
4. Zaprojektowano i wykonano szereg nowych chodników i tzw. ciąg pieszo-jezdny, z elementami ścieżki edukacyjnej.
5. Wyremontowano połączenie osiedla „Familoki” z ul. 3 Maja (schody na skarpie) umożliwiające mieszkańcom dogodne korzystanie z infrastruktury miejskiej, takiej jak: ośrodek zdrowia czy Centrum Kulturalno-Edukacyjne.
6. Zaprojektowano i wykonano plac zabaw dla dzieci oraz skatepark dla młodzieży, łącznie z montażem nowych urządzeń.
7. Zaprojektowano i wykonano ścieżkę zdrowia, łącznie z montażem urządzeń siłowni „Pod chmurką”.
8. Wokół wszystkich budynków użyteczności publicznej i wielorodzinnych budynków mieszkalnych wykonano wygodne chodniki oraz utwardzone place o nawierzchni ażurowej, łącznie z wjazdami.

9. Dokonano całkowitej rewitalizacji zieleni polegającej głównie na uzupełniających nasadzeniach drzew i krzewów. Dzięki tej rewitalizacji przywrócono zasadę obowiązującą na osiedlu w momencie jego projektowania, w imię której każda ulica obsadzona jest innym gatunkiem drzew.
10. Wybudowano – innowacyjny w skali kraju – ekologiczny, podziemny śmietnik, obsługiwany przez mieszkańców za pomocą kart elektronicznych.
11. Jedno z typowych mieszkań osiedlowych przekształcono w Centrum Informacji Turystycznej i Izbę Tradycji, w której można znaleźć pełną informację o osiedlu.
12. Wykonano termomodernizację funkcjonującego na terenie osiedla obiektu Miejskiego Ośrodka Kultury.
13. Wybudowano nowe wiaty śmietnikowe w formie małych altan, których architektura harmonizuje z budynkami mieszkalnymi osiedla.
14. Całkowitej rewitalizacji i modernizacji (łącznie z odnowieniem elewacji) został poddany budynek przy ul. 3 Maja 19. Lokale znajdujące się w obiekcie zostały przebudowane na pomieszczenia biurowe, udostępnione w następnej kolejności nieodpłatnie organizacjom pozarządowym. W jednym z pomieszczeń mieści się obecnie Centrum Organizacji Pozarządowych.

Fot. 4. Siedziba organizacji pozarządowych w Czerwionce-Leszczynach przy ulicy 3 Maja 19 (G. Gola, archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

4.3. Funkcjonowanie i wygląd osiedla po zakończonej rewitalizacji

Współczesne osiedle „Familo” w Czerwionce-Leszczynach w niczym nie przypomina tak często pokazywanych w mediach osiedli robotniczych, które zostały zrujnowane po zamknięciu kopalni i są obecnie synonimem biedy i zaco-fania. Mimo likwidacji kopalni „Dębieńsko” władzom miasta udało się zachować tradycję osiedla, jego wartości architektoniczne i kulturowe oraz połączyć je z dobrze funkcjonującą infrastrukturą miejską. Nowoczesna rewitalizacja osiedla, zrealizowana poprzez inwestycje w przestrzeni publicznej, łączy się tu z zamiłowaniem mieszkańców do porządku, chęcią realizacji własnych zainteresowań oraz utrzymywaniem wokół swoich posesji ładu i czystości, głównie w postaci zielonych skwerów. W XIX-wiecznym zabytkowym, podziwianym przez historyków osiedlu toczy się życie mieszkańców w standardach XXI w.

Obecnie osiedle „Familo” jest jednym z kilku osiedli dzielnicy Czerwionka, w liczącym ponad 40 tysięcy mieszkańców mieście Czerwionka-Leszczyny. Położone jest w centralnej części miasta i zostało bogato wyposażone w infrastrukturę miejską. Na jego terenie znajdują się:

- zespół szkolny (szkoła podstawowa i gimnazjum), przedszkole, Dom Kultury,
- Centrum Informacji Turystycznej wraz z izbą regionalną, plac zabaw dla dzieci oraz skatepark dla młodzieży, ścieżka zdrowia i siłownia „Pod chmurką”, boisko „Orlik” wraz z pełną infrastrukturą.

W jego bezpośredniej odległości (do 500 metrów) usytuowane zostały: przychodnia lekarska, targ, Centrum Kulturalno-Edukacyjne, kryty basen i kościół.

Lokatorzy położonych na terenie osiedla mieszkań są w większości dumni ze swoich tradycji i nie mają zamiaru zmieniać miejsca zamieszkania. Mimo pewnych niedogodności, jakie niesie za sobą zamieszkiwanie w ponad 100-letnich zabytkowych budynkach, mieszka się tam wygodnie, w przyjaznej atmosferze, wśród otaczającej zieleni. Jednak rewitalizacja techniczna nie rozwiązuje wszystkich problemów.

Fot. 5. Centralny punkt osiedla „Familoki”, fontanna w formie kryształu diamentu (W. Walento; archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

Fot. 6. Deptak wraz ze ścieżką edukacyjną (W. Walento; archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

Fot. 7. Minirynek wraz ze skateparkiem, ścieżką zdrowia i fontanną (W. Walento; archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

Fot. 8. Zrewitalizowana ulica Hallera. Budynki familoków w otoczeniu zieleni (W. Walento; archiwum Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Czerwionce-Leszczynach)

5. Zachowania społeczne mieszkańców osiedla „Familoiki”

5.1. Aspekty metodologiczne badań własnych

Głównym celem przeprowadzonych badań była próba odpowiedzi na pytanie: jakie są zachowania mieszkańców rewitalizowanego osiedla „Familoiki”?

Główny problem badawczy: czy i jakich, wraz z wpływem czasu, doświadczają zmiany mieszkańcy osiedla „Familoiki” w Czerwionce-Leszczynach?

Problemy szczegółowe:

- 1) Jakie są pozytywne i negatywne strony tego, że mieszkańcy zamieszkują na tym osiedlu?
- 2) Jak mieszkańcy postrzegają swoje osiedle?
- 3) Czego mieszkańcy oczekują od siebie?
- 4) Jakie relacje panują między mieszkańcami osiedla?

5.2. Metoda badawcza

Metoda sondażu diagnostycznego pozwoliła nam na rozstrzygnięcie kwestii: jakie działania należałoby podjąć, aby zachowała się idea: żyjąc w naszym mieście (w XXI w.) i myśląc o jego przyszłości, szanujemy to, co odziedziczyliśmy po poprzednich pokoleniach (czyli zachowujemy tradycję, historyczny klimat osiedla z XIX w., ślady kultury i historii). Pytania ankietowe miały konstrukcję pytań otwartych (łącznie 3 pytania). Kwestionariusz był anonimowy. W trakcie badań wykorzystano dwa wzory kwestionariusza. Pierwszy adresowany był do osób do 50. roku życia, a drugi – do seniorów. Dwa pierwsze pytania kwestionariuszy były identyczne, natomiast różną treść zawierało pytanie trzecie. O ile seniorów pytano o to, co chcieliby przekazać młodemu pokoleniu, o tyle respondenci w wieku do 50 lat mieli za zadanie wskazać, co według nich jest fascynującego i interesującego w życiu osób starszych.

5.3. Opis badanej grupy

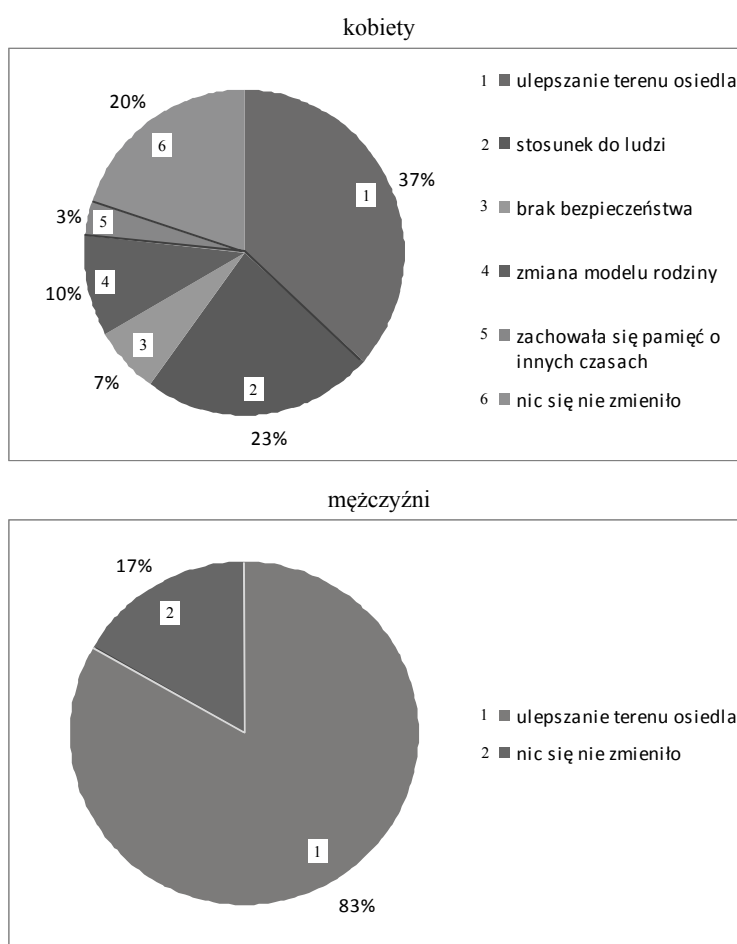
Badania przeprowadziliśmy we wrześniu 2016 r. Łącznie sondażem diagnostycznym objętych zostało 70 osób w dwóch przedziałach wiekowych: seniorzy (ogółem ankietowanych – 32 osoby, w tym 18 kobiet i 14 mężczyzn, osoby w średnim wieku – w przedziale od 40 do 50 lat, i młodzież (ogółem ankietowanych 38 osób, w tym 32 kobiety i dziewczęta oraz 6 mężczyzn i chłopców).

W badanej populacji mieszkańców osiedla „Familonki” zdecydowaną większość stanowią kobiety (71%). Badani mają wykształcenie wyższe (8%), średnie (20%) i zawodowe (72%).

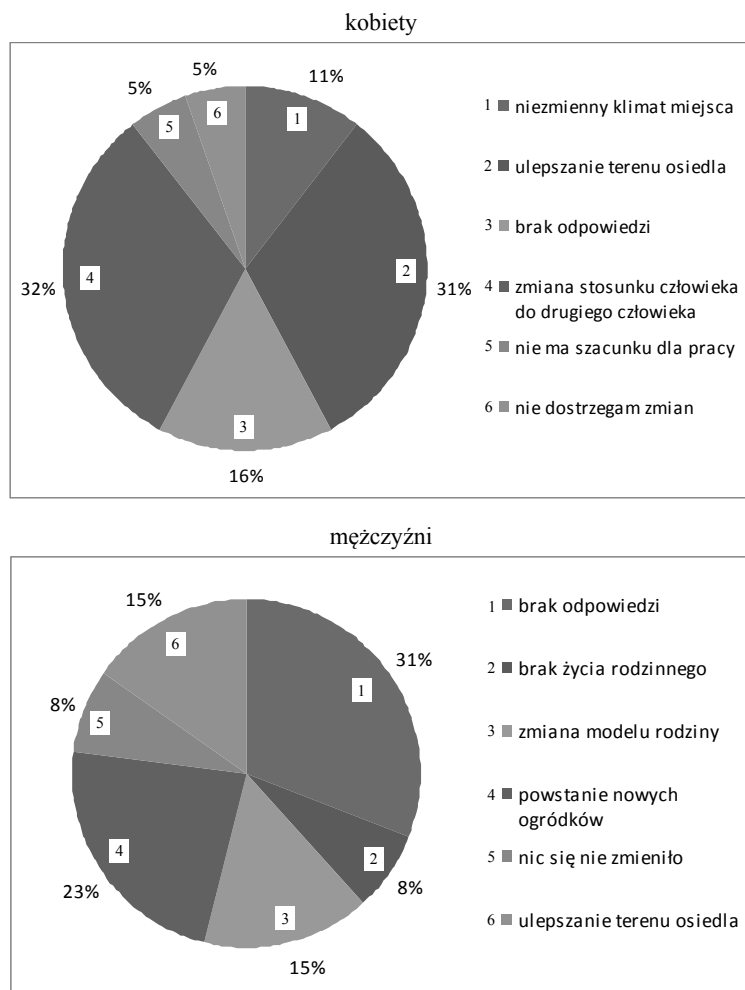
5.4. Wyniki badań i ich analiza

Opinie mieszkańców osiedla „Familonki” zostały ujęte w formie wykresów, pod którymi zamieszczamy krótki opis. Przedstawiają się one następująco.

Pytanie 1 ankiety brzmiało: „Co się zachowało, a co się zmieniło w Państwa recepcji doświadczeń życia codziennego?” (rys. 3 i 4).

Rys. 3. Elementy stałe i zmienne w osiedlu „Familonki” (1)

Rys. 4. Elementy stałe i zmienne w osiedlu „Familonki” (2)

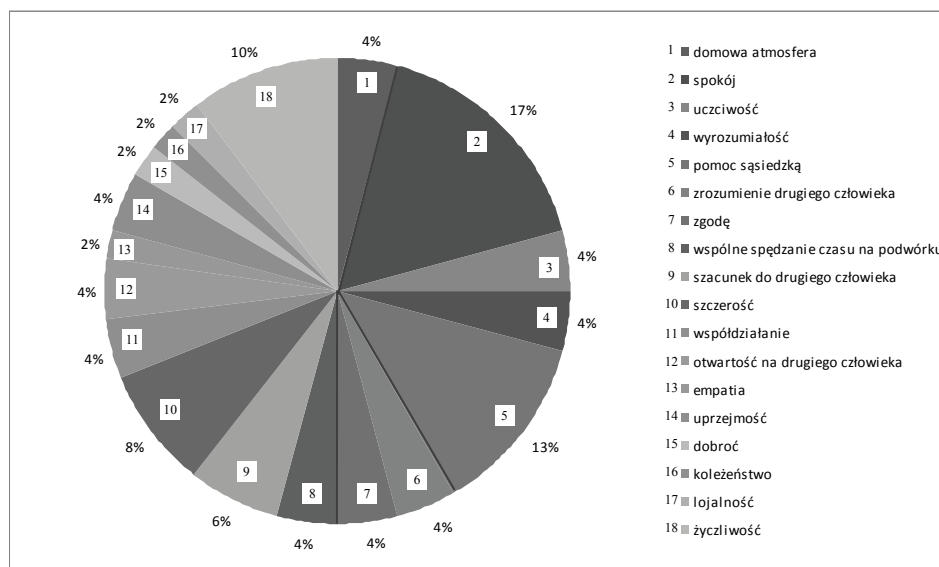
Młode kobiet (przed 50. rokiem życia) wskazały na sześć elementów, z czego tylko dwie odpowiedzi sugerowały brak zmian. Były to: „zachowała się pamięć o innych czasach” (3%) oraz „nic się nie zmieniło” (20%).

W opinii respondentek zmianie uległ stosunek do ludzi (23%), model rodziny (10%). Ankieterki wspominały także o poczuciu braku bezpieczeństwa (7%) oraz o ulepszaniu terenu osiedla (37%). Ulepszanie to jest związane m.in. z: dbałością o podwórka, renowacją familoków, powstaniem deptaku oraz placu zabaw dla dzieci.

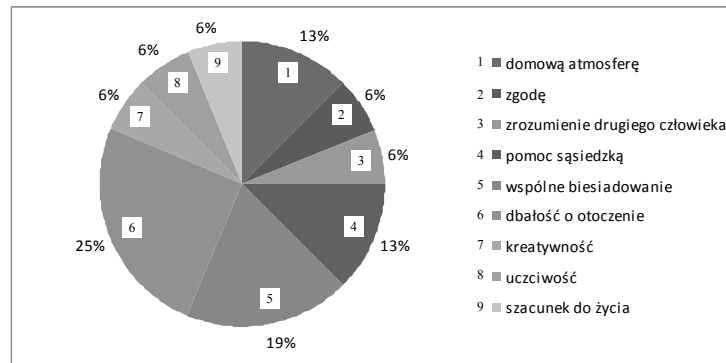
Na ulepszenie terenu osiedla zwrócili uwagę również mężczyźni, przyznając tej odpowiedzi aż 83%. Wśród odpowiedzi męskiej części ankietowanych pojawiła się także uwaga, że „nic się nie zmieniło” (17% głosów).

Odpowiedzi osób do 50. roku życia niewiele odbiegały od odpowiedzi seniorów. Wśród kobiet największe poparcie zyskały: „zmiana stosunku człowieka do drugiego człowieka” (32%), „ulepszanie terenu osiedla” (32%, w tym: powstanie deptaku i placu zabaw). Respondentki zwróciły też uwagę na: „niezmienny klimat miejsca” (10%) oraz na fakt, że dziś „nie ma szacunku dla pracy” (5%). Mężczyźni w swoich odpowiedziach położyli nacisk na: „powstanie nowych ogródków” (23%), „zmianę modelu rodziny” (15%) oraz „ulepszanie terenu osiedla” (również 15%); tylko 8% respondentów stwierdziło, że „nic się nie zmieniło”.

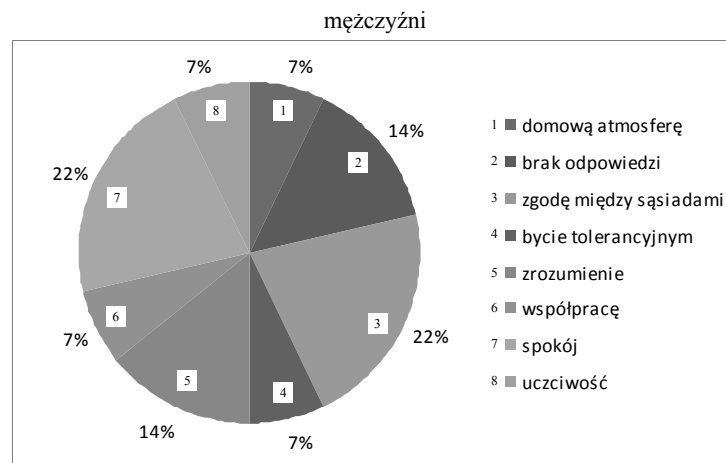
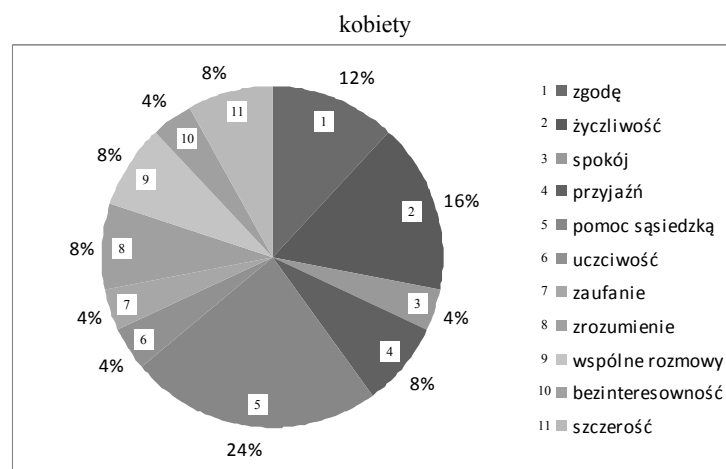
Pytanie 2. ankiety brzmiało: „Co sobie Państwo, jako mieszkańcy osiedla „Familonki”, cenicie najbardziej w relacjach międzyludzkich?” (rys. 5-7). Kobiety przed 50. rokiem życia opowiedziały się za: „spokojem” (17%) oraz „pomocą sąsiedzką” (13%). Pozostałe odpowiedzi uzyskały zdecydowanie mniejsze poparcie. Dla przykładu: „szczerść” (8%), „otwartość na drugiego człowieka” (4%), „dobroć” (2%), „empatia” (2%). Badani mężczyźni w tym przedziale wiekowym wyraźnie podkreślili jedynie cztery elementy. Są to: „dbałość o otoczenie” (25%), „wspólne biesiadowanie” (19%), „pomoc sąsiedzką” (13%) i „domową atmosferę” (13%).

Rys. 5. Relacje międzyludzkie – kobiety przed 50. rokiem życia

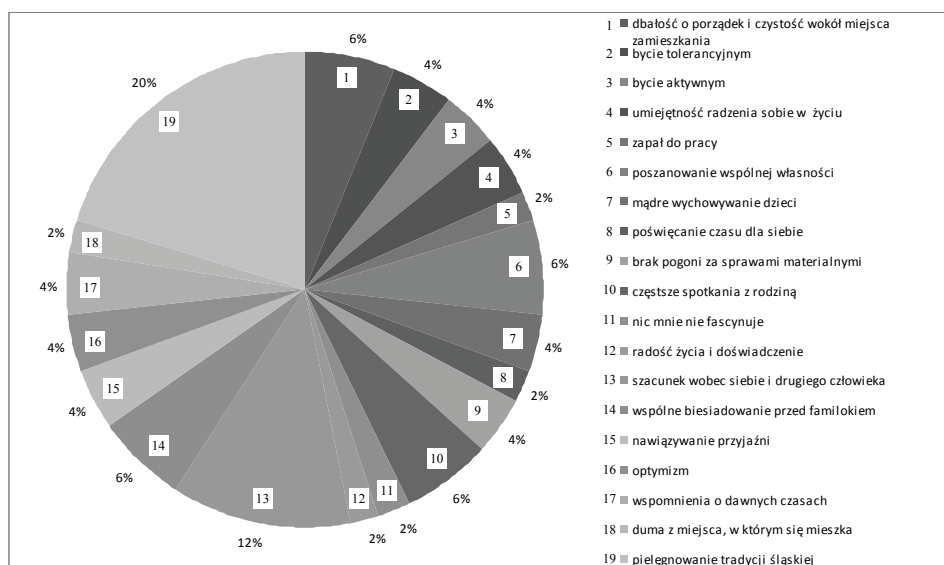
Rys. 6. Relacje międzyludzkie – mężczyźni przed 50. rokiem życia

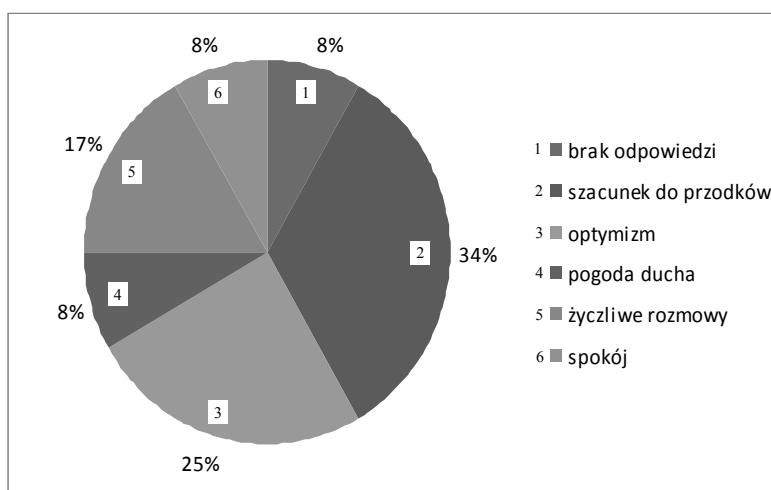
Rys. 7. Relacje międzyludzkie według respondentów powyżej 50. roku życia

W swoich odpowiedziach seniorki zwracały przede wszystkim uwagę na „pomoc sąsiedzka” (24%) oraz „życzliwość” (16%). Z kolei seniorzy docenili „zgodę między sąsiadami” (22%) oraz „spokój” (również 22%).

Pytanie 3 ankiety skierowanej do osób młodych dotyczyło tego, co w ich opinii jest fascynującego w życiu seniorów. Odpowiedzi zostały przedstawione na rys. 8 i 9.

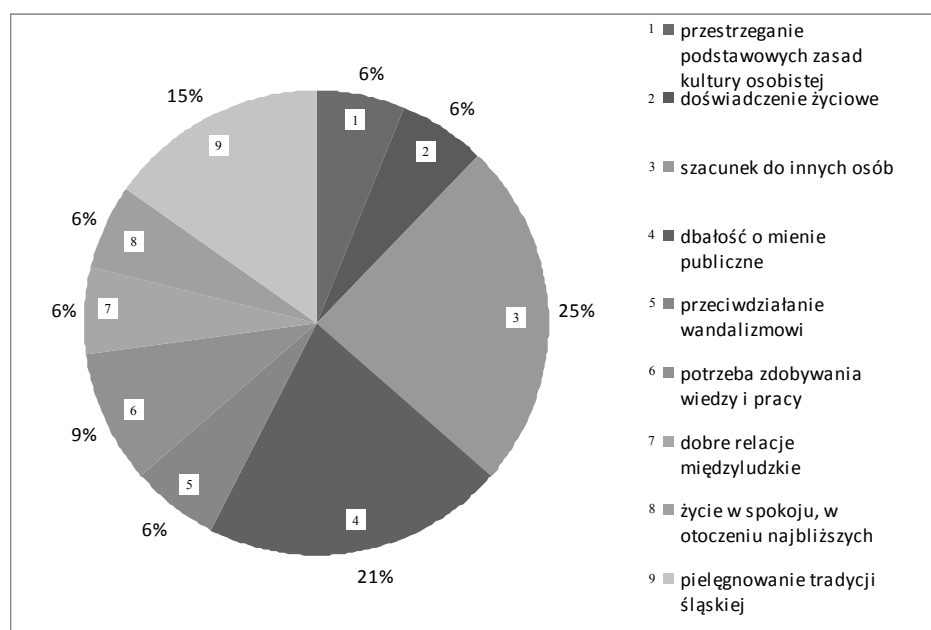
Rys. 8. Interesujące elementy w życiu seniorów (w opinii osób młodych) – kobiety

Rys. 9. Interesujące elementy w życiu seniorów (w opinii osób młodych) – mężczyźni

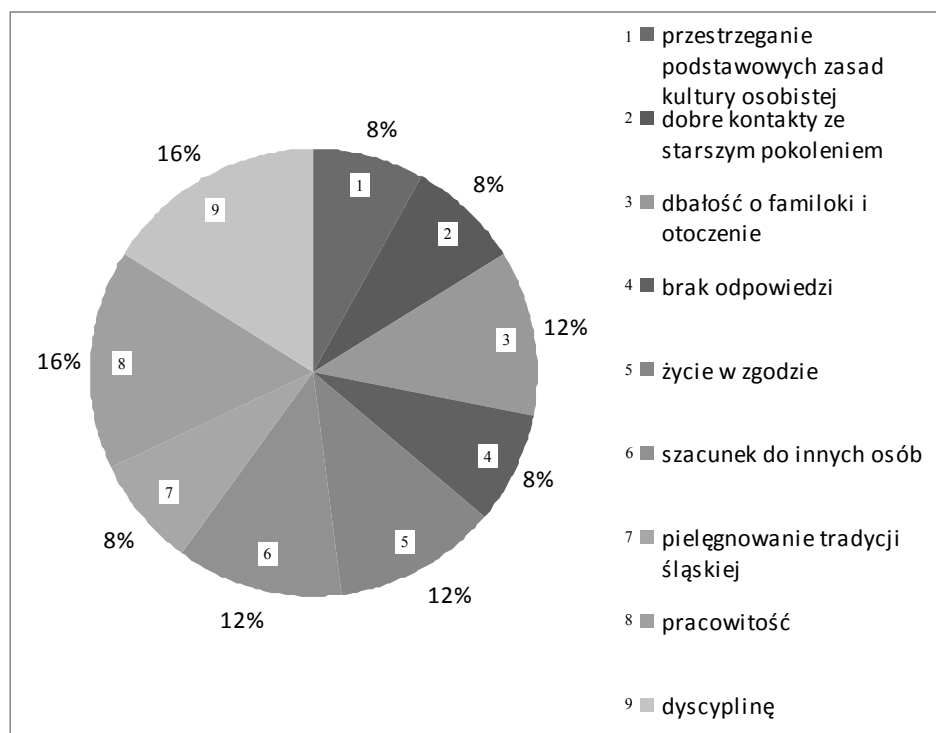
Największy odsetek kobiet zwrócił uwagę na „pielęgnowanie tradycji śląskiej” (20%), drugą najczęściej wybieraną odpowiedzią był „szacunek wobec siebie i drugiego człowieka” (12%). Zupełnie inne wartości zadeklarowali mężczyźni: 34% „szacunek do przodków” oraz 25% „ optymizm”.

Odpowiadając na pytanie 3 „Co chcielibyście Państwo przekazać młodszemu pokoleniom?”, seniorki podkreśliły: „szacunek do innych osób” (25%), „dbałość o mienie publiczne” (21%) oraz „pielęgnowanie tradycji śląskiej” (15%) – rys. 10.

Rys. 10. Elementy godne przekazania młodszemu pokoleniom – kobiety

Natomiast dla mężczyzn ważne były takie wartości, jak: „pracowitość” (16%) oraz „dyscyplina” (16%) – rys. 11.

Rys. 11. Elementy godne przekazania młodszemu pokoleniu – mężczyźni

Podsumowanie

Z analizy uzyskanych danych wynika, że mieszkańcy dostrzegają wyraźną poprawę otoczenia osiedla, wskazują na powstanie deptaku, placu zabaw. Wartościami, które respondenci cenią sobie najbardziej, są: empatia, szczerść, pomoc sąsiadka. A zatem nie dziwią odpowiedzi respondentów na pytanie 3, z analizy których nasuwa się wniosek, że tym, co w oczach osób do 50. roku życia zasługuje na szacunek, jest pielęgnowanie tradycji śląskiej, a także respekt wobec siebie i drugiego człowieka. Co istotne, elementy te – obok dbałości o mienie publiczne – pragną przekazać młodemu pokoleniu seniorzy.

Literatura

- Allgemeinen Deutschen Bergmannstage (1913), *Das Arbeiterwohnungswesen in der oberschlesischen Montanindustrie*, Breslau.
- Bierwiazzonek K. (2016), *Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

- Dyba M., Warczok U. (1988), *Z dziejów Kopalni Dębieńsko*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Podgórcy B. i A. (2008), *Słownik gwar śląskich. Godómy po naszymu, czyli po śląsku*, Wydawnictwo KOS, Katowice.
- Ratajczak R., red. (br.), *Gmina i Miasto Czerwionka-Leszczyń*, Agencja Reklamowo-Wydawnicza Vectra, Czerwionka-Leszczyń.
- Ratajczak R., Zarzycka S. (2015), *Tradycja rodowita*, Agencja Reklamowo-Wydawnicza Vectra, Czerwionka-Leszczyń.
- Senska A., red. (1993), *Czerwionka-Leszczyń. Informator miejski*, Wydawnictwo Journal, Bydgoszcz.
- Skrzypczak B. (2011), *Wstęp*, [w:] B. Skrzypczak (red.), *Rewitalizacja społeczna od aktywizacji do rozwoju lokalnego*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom, s. 5-10.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003, Nr 80, poz. 717.

**SOCIAL SPACE FOR THE INHABITANTS OF THE TOWN OF
CZERWIONKA-LESZCZYŃY (FOR INSTANCE REVITALIZED
“FAMILOKI” RESIDENTIAL ESTATE)**

Summary: The article introduces reader to the question of the formation of social space for the inhabitants of the town of Czerwionka-Leszczyń in connection with the revitalization which is being carried out. The theoretical part describes the Commune and Town of Czerwionka-Leszczyń, including its history and the social structure of the residents in one of its districts – a residential estate called “Familoki”, and presents the project of renovation of given estate. The practical part presents the description of the social behavior among the residents of “Familoki” residential estate. The conclusions are based on a diagnostic survey conducted with the use of a questionnaire.

Keywords: Commune and Town of Czerwionka-Leszczyń, “Familoki” residential estate, revitalization, inhabitants’ social space, survey.